MICHAEL KÖHLMEIER

FILOZOFSKI PAROBROD

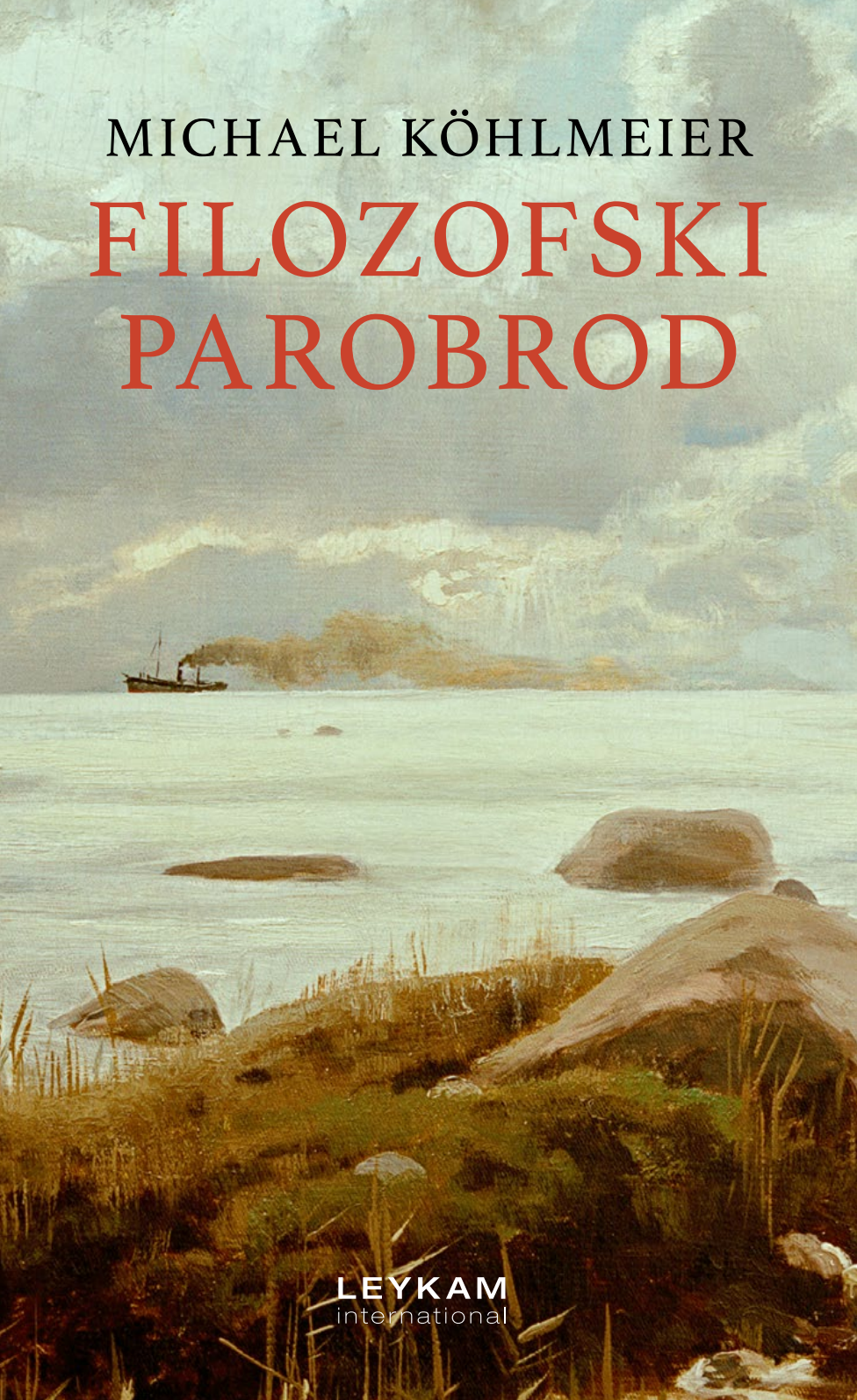

LEYKAM
international

Michael Köhlmeier

FILOZOFSKI PAROBROD

LEYKAM international

NAKLADNIK
Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA
Jürgen Ehgartner

UREDNICA
Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA
Igor Crnković

LEKTURA I KOREKTURA
Neli Mindoljević

© 2025 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati
bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI.

Naslov originala: „Das Philosophenschiff"
© 2024 Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, München

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

Republika Hrvatska Ministarstvo kulture i medija
Republic of Croatia Ministry of Culture and Media

Bundesministerium
Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport

Gefördert durch das Bundesministerium Kunst,
Kultur, öffentlicher Dienst und Sport Österreich.

ISBN 978-953-340-208-6

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001265138

ILUSTRACIJA NA NASLOVNICI
Motiv: Eugen Bracht © akg images

FOTOGRAFIJA AUTORA
Peter-Andreas Hassiepen

MICHAEL KÖHLMEIER

FILOZOFSKI PAROBROD

roman

Preveo s njemačkoga
Igor Crnković

Zagreb, 2025.

SADRŽAJ

PRVO POGLAVLJE 9
DRUGO POGLAVLJE 15
TREĆE POGLAVLJE 29
ČETVRTO POGLAVLJE 43
PETO POGLAVLJE 61
ŠESTO POGLAVLJE 73
SEDMO POGLAVLJE 85
OSMO POGLAVLJE 95
DEVETO POGLAVLJE 103
DESETO POGLAVLJE 117
JEDANAESTO POGLAVLJE 129
DVANAESTO POGLAVLJE 139
TRINAESTO POGLAVLJE 151
ČETRNAESTO POGLAVLJE 159
PETNAESTO POGLAVLJE 169
ŠESNAESTO POGLAVLJE 179
SEDAMNAESTO POGLAVLJE 191
OSAMNAESTO POGLAVLJE 201
DEVETNAESTO POGLAVLJE 213
DVADESETO POGLAVLJE 223

U Ksanaduu Kublaj-kan
palaču sazda za svoj hir,
gdje Alf svet teče noć i dan,
kroz ponor ljudskom oku stran
k moru u crn vir.

Samuel Taylor Coleridge*

* Stihovi pjesme *Kublaj-kan* Samuela Taylora Coleridgea, prev. Luko Paljetak u: *Antologija pjesništva engleskog romantizma*, priređivač i prevoditelj Luko Paljetak, Konzor, Zagreb, 1996. (op. prev.)

PRVO POGLAVLJE

Profesoricu Anouk Perleman-Jacob upoznao sam na proslavi njezina stotog rođendana. Austrijsko Društvo inženjera i arhitekata pozvalo me je na večeru u njezinu čast, koja se održavala u palači *Eschenbach* u 1. bečkom okrugu. Bilo je to u svibnju 2008.

To što sam pozvan na proslavu dugovao sam njezinoj „izričitoj želji" da ispričam priču o Dedalu koju je jednom čula na radiju i koju bi voljela čuti ponovno, jer se u njoj događaju stvari za koje nikad nije čula i o kojima općenito nitko ništa ne zna – o čemu se osobno raspitivala kod svojih prijatelja – primjerice da je Dedal najprije bio slikar, pa potom arhitekt i tek na kraju izumitelj. Sve mi je to telefonski prenio predsjednik Društva, doktor Mahler. Zvučao mi je kao da mu ni samome nije jasno čemu sve to i da mu je cijela stvar iznimno neugodna, te da, kad bi se njega pitalo, nikad ne bih dobio pozivnicu. Glas mu je bio jednoličan kao u kakva batlera, koji iz

opreza svakoga posjetitelja kojega ne poznaje osobno smatra sumnjivim te se prema njemu odnosi svisoka. I ja sam mu (prešutno) davao za pravo, jer i samome mi je situacija bila neugodna, s obzirom na to da sam baš tu priču o Dedalu od prve do zadnje riječi izmislio, premda sam se u radijskoj emisiji pretvarao da je riječ o mitu koji se prenosi od davnina.

Međutim, te je večeri na kraju uopće nisam ispričao. Nitko me za nju nije ni pitao. S jedne sam strane zbog toga osjećao olakšanje, dok sam s druge bio ogorčen, jer ipak sam samo radi toga sedam sati putovao vlakom do Beča, a očekivalo me još i sedam sati povratka. Želio sam ugrabiti prvu prigodu da se išuljam. Prije deserta za stolom mi je prišao neki mladić – bio sam smješten na samom rubu dvorane – rekavši mi kako gospođa Perleman-Jacob želi da joj se pridružim za njezinim stolom.

Bila je već nagluha, a ni vid je više nije najbolje služio. S drugima za stolom razgovarala je preglasno, ali čvrstim, gotovo mladenačkim glasom. Osim predsjednika Društva, za njim su sjedili ministrica obrazovanja, umjetnosti i kulture, bečki gradonačelnik, ravnatelj Gradskog ureda za kulturu, zamjenik kancelara i ruski veleposlanik, svi u pratnji muževa i žena, a našla se među njima i jedna Amerikanka koju su mi predstavili kao blisku prijateljicu i kolegicu slavljenice, a koja je često posezala za njezinim dlanom i pritiskala ga. Ta mi se Amerikanka, glasom koji je zvučao poput muškoga, na kraju ispričala zbog toga što je moja priča izbačena iz programa te objasnila kako je slavljenici u međuvremenu sluh toliko oslabio da moj nastup uopće ne bi proizveo željeni učinak.

Gospođa Perleman-Jacob zamolila je zamjenika kancelara, koji je sjedio pokraj nje, da mi prepusti svoje mjesto. Zamolila me da joj „posudim uho", što je zapravo značilo da se nagnem prema njoj – što mi je jasno dala do znanja mašući kažiprstom da priđem bliže. Situacija je bila više nego čudna: šapćući strogim tonom, naredila mi je da se smješkam kao da mi je zabavno i rekla da nipošto ne smijem djelovati previše ozbiljnim, ali ni pretjerano zainteresiranim. Da će biti najbolje ako se budem pretvarao da mi je došapnula kakav kompliment, jer da u njezinim godinama nema ničega bezazlenijeg od toga. Naposljetku je rekla da me očekuje sutradan u tri popodne u svojoj kući u Hietzingu. A onda se gromko nasmijala – na što sam se i ja nasmijao, kao da mi je uistinu uputila kakav kompliment, premda sam bio dvostruko mlađi od nje – te promrmljala svoju adresu.

Doputovao sam iz Vorarlberga u Beč samo radi te večere. Profesorica Perleman-Jacob bila je previše poznata ličnost da bih je odbio, jedna od najpoznatijih europskih arhitektica dvadesetog stoljeća. Slavu je stekla gradeći radničke stanove, najprije pedesetih godina u Frankfurtu i Bruxellesu, a onda sedamdesetih čak i u Americi, koji – citiram iz pozivnice Društva inženjera i arhitekata – „na jedinstven način povezuju ljepotu i funkcionalnost, a pritom su bili toliko povoljni da su si ih mogle priuštiti čak i radničke obitelji, jer je profesorica Perleman-Jacob istodobno osmislila i sustav otplate, koji je omogućavao da najamnina nakon nekoliko godina postane predujmom za dugoročni otkup stana". Jedan moj prijatelj, i sam arhitekt, kad sam mu spomenuo da sam primio

pozivnicu, uskliknuo je: „Što, zar je ta još uvijek živa?" Da bi me potom odmah upitao: „Čime si ti to zaslužio da te poziva na rođendan?" Na to mu pitanje nisam znao dati odgovor koji bi mi i samome zvučao iole logičnim.

Na početku svojega izvještaja želim navesti nekoliko činjenica: Anouk Perleman-Jacob rođena je 1908. u Sankt Peterburgu u Rusiji, gdje je živjela do četrnaeste godine života. Njezina majka, Maria Perleman, bila je ornitologinja, koja je radila kao pomoćnica Sergeja Buturlina, znanstvenika poznata i izvan granica Rusije. Dok joj je otac, Mihail Jacob, bio profesor na petrogradskom sveučilištu sve dok se s cijelom obitelji nije odselio, a kao mladić bio je član skupine arhitekata pod čijom je palicom projektirana i izgrađena čuvena Velika koralna sinagoga. I majka i otac bili su vrlo ugledni u intelektualnim krugovima grada, a oboje su dugo vremena simpatizirali s boljševicima. Prije svega zato što su osuđivali način na koji se u carskoj Rusiji postupalo prema Židovima. Nakon smrti roditelja – koji su 1931. istodobno umrli u egzilu u Berlinu – Anouk je zadržala i očevo i majčino djevojačko prezime. Između ostalog i u znak protesta, isticala je, protiv tradicije da djeca uvijek moraju nositi samo očevo prezime. Inače, to je bila prva stvar koju mi je ispričala, još i prije nego što sam joj se uopće pridružio za stolom.

„Suprug mi je umro prije trideset godina. Dvadeset smo godina bili u braku i nije mu smetalo to što nisam željela uzeti njegovo prezime. Jednako kao što ni meni nije smetalo da se on preziva kako se prezivao. Nismo imali mnogo toga zajedničkog, u svakom slučaju premalo da bi opravdalo zajedničko prezime."

Sjedili smo u dnevnom boravku njezine funkcionalno uređene vile – za vrijeme jednoga od mojih kasnijih posjeta gospođa Perleman-Jacob provela me je i kroz kuću – pijući pivo, a ona je pušila. Rekla je da je počela pušiti prije tri godine, u nadi da će je cigarete brže odvesti u smrt.

A onda mi je priopćila ne baš laskav razlog zašto je „odabrala" upravo mene.

„Raspitivala sam se o vama. Kao pisac na dobru ste glasu. Ali slovite za vjetropira. Znam da često izmišljate stvari, a onda tvrdite kako su istinite. Rečeno mi je da svi to dobro znaju, ali da vam ipak nekako polazi za rukom svojim čitateljima i slušateljima prodavati maglu. I da vam zato često ne povjeruju kad pišete istinu, a vjeruju kad lažete. Takav vas glas prati. Je li to istina?"

Ne čekajući moj odgovor, odmah je prešla na stvar: „Ne želim da o meni pišete biografiju, jer ona već postoji. Štoviše, čak i dvije. Jedna na njemačkome, druga na ruskome. Ni jedna ni druga nisu ništa osobito. Tako barem tvrdi Alice Winegard. Ja nisam pročitala ni jednu. Alice ste upoznali, sjedila je s nama za stolom. Jeste li primijetili da ta žena nema obrve? Izgleda poput zgrade *Looshaus* na Michaelerplatzu. Ona zajedno s jednom svojom kolegicom piše treću biografiju, koja će zapravo biti monografija, pregled mojih djela. Ustvari, Alice je i ne piše sama, već samo daje upute, s obzirom na to da o mojem radu zna sve. Ali o meni ne zna ništa. Ono što o meni nitko ne zna, to želim da napišete vi, pisac kojemu nitko ne vjeruje." Nadodala je da to, međutim, nije njezin problem, nego moj. „Bilo kako bilo, red je da se priča ispripovijeda. Ako u nju nitko ne povjeruje, tim bolje.

U svakom slučaju, želim je ispričati."

Nisam ništa više zapitkivao. Činilo mi se da bih pitanjima samo umanjio svoju lošu reputaciju. Obećao sam joj da ću razmisliti.

„Molim vas samo," rekla je, „nemojte predugo razmišljati. Jer cigarete već djeluju."

Nazvao sam svoju suprugu. Monika je bila zgrožena i rekla da starost ne može biti izlika za njezino neprihvatljivo ponašanje. Pitala me je jesmo li barem razgovarali o novcu. Nismo.

„Onda otkaži to! Ili, još bolje, nemoj joj uopće odgovoriti. Jednostavno je ignoriraj. Vrati se kući."

To mi je i bila namjera. Međutim, sljedećeg sam dana ponovno pritisnuo zvonce na vratima vile u Hietzingu. U džepu sam nosio kutiju *Marlbora* i mobitel kojim se služim za snimanje umjesto diktafonom.

DRUGO POGLAVLJE

„To što vam želim ispričati dogodilo se godine 1922. Bilo mi je četrnaest godina, a grudi su mi već bile narasle. Moja se majka pribojavala da će biti prevelike. Zato što su počele rasti toliko rano. Naposljetku su uistinu postale bujnima. Ne govorim vam to kao usputnu crticu. Jer žene su u to vrijeme – kad sam konačno i sama postala jednom od njih – više voljele imati manje ili nikakve grudi. Najbolje nikakve. Dakle, u tom sam pogledu imala peh. A inače sam još uvijek bila dijete. Čak i djetinjastija od drugih djevojčica moje dobi kojima grudi još nisu bile narasle. Osim toga, smetale su mi na gimnastici, a bila sam dobra sportašica i rado sam se bavila gimnastikom.

U to smo vrijeme već živjeli u novome stanu. Iz staroga su nas deložirali. Zbog sveopće bijede koja je vladala u Sankt Peterburgu. Veliki su stanovi pretvarani u lazarete. Ili porazbijani. Ili spaljivani. Bjesnio je građanski rat. Građanski je rat uvijek rat siromašnih i neobrazovanih, glupih i zlobnih protiv takozvane *inteligencije*. A u nju su ubrajani svi koji se nisu preznojavali i vonjali, i

koji su svoj posao radili sjedećke. Moji roditelji bili su jedni od njih. Tad smo već dvije godine živjeli u novome stanu. I moram vam reći da se meni sviđao više od staroga. Iz nekoliko razloga. Kao prvo, za umiljatu djevojčicu kakva sam tad još bila, bio je ugodniji, a bilo ga je i jednostavnije zagrijati, dok sam se u starom vječno smrzavala, čak i usred ljeta. Osim toga, kad bih s nekim razgovarala na hodniku, sve je odjekivalo, a to nisam nimalo voljela. Činilo mi se kao da govori netko drugi, a ne ja sama. Međutim, novi mi se stan ponajviše sviđao jer se u njegovoj okolici više toga događalo, kako vani na cesti i u uličicama, tako i u samoj zgradi. Ispod nas su se, naime, nalazili kino i gostionica. Krčma na lošem glasu. Vjerojatno je i kino također bilo na lošem glasu. Ne znam je li se u toj gostionici moglo popiti išta drugo osim votke. Za jelo su se – to sa sigurnošću mogu reći jer bih se povremeno ušuljala dolje i prosila – posluživala tvrdo kuhana jaja konzervirana u octu i kruh premazan uljem ili svinjskom masti, rijetko maslacem, koji je u tom slučaju uvijek bio užegnut. Ponekad je bilo i haringa.

Na ulazu s ulice najprije bi se ušlo u predvorje, iz kojega se potom nastavljalo ravno u gostionicu. Desno je bio ulaz u kino, sa sićušnom kabinom u kojoj je sjedila neka dama i prodavala ulaznice. Zovem je *damom* samo zato što je uvijek bila našminkana. Imala je uske i visoke usne s ružem boje trule višnje u obliku luka Džingis-kanovih jahača. Iz kabine se dimilo kao da je sjedila u peći. Bio je to dim njezinih cigareta koje je motala u cigaretni papir. Pored nje započinjale su stube koje su vodile gore do našeg i ostalih stanova. Zgrada je imala četiri ili pet katova. Vidim je pred očima kao da i dalje stojim pred njom, kao

da je samo jednu ulicu udaljena odavde, a ja sam još jučer bila u njoj. Polulijevo se kroz daščana vrata izlazilo na dvorište do praonice rublja. Zovem ih *daščanima* jer smo ih upravo tako i zvali. Bila su uistinu sklepana od debelih drvenih dasaka postavljenih okomito i zakucanih u snažne vodoravne grede. Potrebna je bila golema snaga da bi se ta vrata otvorila ili zatvorila. Moglo se i pucati u njih, zrna bi jednostavno zapela u drvu. Imate li vi oružje? Hemingway je navodno rekao da je za pisca revolver jednako važan kao i pisaći stroj. Poslije sam i sama u nacrtima ucrtavala i u svoje stanove ugrađivala masivna drvena vrata. Koja su bila omiljena. Ljudi vole osjećaj da im je dom siguran poput utvrde, pa makar se radilo o običnu stanu. Najviše bi voljeli da su im i auti sigurni poput tvrđava. Kad se arhitekti vode osjećajima klijenata, takva se rješenja smatraju jednako funkcionalnima kao i kad se vode takozvanom logikom materijala. Kad bi se funkcionalnost mjerila samo objektivnim kategorijama, kakva bi to imalo smisla? Svi bi gradili samo garaže. A oni koji se vode isključivo logikom novca, neka radije šivaju novčanike nego što grade kuće.

U predvorju su se osjetili sljedeći mirisi: najprije mokraće, vonj amonijaka. Odmah lijevo pored ulaza nalazio se, naime, zahod. Vrata su bila izbijena i prethodne zime nacijepana za ogrjev. Daščana vrata ostala su pošteđena jer bi se u protivnome zima uvukla u zgradu. Na tlu se jednostavno nalazila rupa za veliku nuždu, kroz koju je sadržaj otjecao tko zna kamo i nad koju je trebalo čučnuti, podignuti haljinu iznad stražnjice i... gotovo, tako je to išlo. Umjesto vrata, na ulazu u zahod visio je stari vuneni prekrivač koji je bilo bolje ne dirati, ne, koji nitko

ne bi volio dodirnuti. Muškarci su malu nuždu mogli obavljati uz metalni zid zdesna. Dvaput dnevno dolazila je neka žena s dvije kante vruće vode. Jednom je ispirala metalni pisoar, a drugom rupu u tlu. To je, dakle, bio miris *numero uno*. Na drugom je mjestu mješavina smrada duhanskoga dima, rakije i crna vina pomiješana sa znojem muških pazuha. Ta četiri smrada sažimam u jedan, nazvat ću ga *mirisom gostionice i kina*. Međutim, na trećem se mjestu nalazi miris koji zaokružuje cjelokupan dojam, naime miris voska, kojim su bile premazane stube do našeg stana, a taj je vosak mirisao uistinu lijepo, ugodno, pomalo na med, s primjesom još nekog mirisa. Stube su se najmanje jednom tjedno čistile i laštile voskom. Bile su izrađene od tamnosmeđeg, crvenkasta drva, mislim da je bila riječ o staroj bukovini.

Moja je majka oduvijek priželjkivala još jedno dijete. Ali otac nije. I ja bih također voljela da sam imala sestricu ili brata, radije sestru. Mlađu sestru, koja bi se ugledala u mene i kojoj bih kad-tad mogla pomoći u životu, ako ništa drugo da dođe k meni i da zajedno plačemo, što, kao što je poznato, zna biti blagotvorno. Ali bio je u pravu, moj otac. Već sam mu tad davala za pravo. I najnemilosrdniji od nemilosrdnih shvatili bi da u tom gradu u to vrijeme ne treba rađati djecu. Da s time valja pričekati. Da stvari mogu krenuti jedino nabolje. Naposljetku, revolucija i jest izbila kako bi se stvari poboljšale. Smatralo se gotovo prirodnim zakonom da stvari, prije nego što krenu uzbrdo, moraju najprije krenuti nizbrdo, ali samo privremeno. Da bi se, takoreći, sve zahuktalo. Govorilo se da je revolucija tek zalet. I da se o rađanju djece može razmišljati jednom kad stvari napokon krenu nabolje. Ali ne

sad. To je bilo ono što je moj otac neprekidno naglašavao. Međutim, ta bolja vremena nikako nisu dolazila i nitko se nije uspijevao izdignuti. Stvari nisu kretale uzbrdo. I tako je čak i za umiljato stvorenje poput mene naš novi stan ubrzo postao pretijesan. Jer Kamenjev je smatrao da u njemu ima mjesta za još jednu obitelj. Ili je to bio Zinovjev? Otkud da znam. Ili Trocki? Znala sam im imena, ali znali su ih i svi drugi u gradu. Vidjela nikad nisam nijednoga od njih. A ni čula. Trockoga su se svi bojali, čak i više nego Lenjina. Lenjin misli, Trocki djeluje, govorilo se. Trockoga su svi veličali, ali su ga se i bojali. Zato što se znao usredotočiti. Čovjek nije inteligentan samo zato što ima mnogo ideja, kao što se ne može nazvati nekoga ni dobrim generalom samo zato što ima mnogo vojnika. Uza sve to potrebna mu je i usredotočenost. Tješila nas je činjenica što je i Trocki bio Židov, poput nas. Nije nas to baš previše smirivalo, ali barem malo. Mislili smo, ako stvari krenu po zlu, valjda će znati prepoznati svoje ljude. Premda: i Zinovjev je također bio Židov, navodno mu je pravo prezime glasilo Apfelbaum, a on je smatrao da treba istrijebiti deset posto od sto milijuna Rusa, 'deset milijuna crva koji izjedaju opće dobro', tako se izrazio. Među njima sigurno bi bilo i Židova. Ili bi njih poštedio? U to se čovjek nije mogao pouzdati. Nije mogao ni on sam, jer se na kraju nije imao na koga osloniti. Kad su ga Staljinovi pristaše uzeli na zub, priča se da je, prije nego što su mu izbili dušu iz tijela, otpjevao molitvu *Šema Izrael**. Pokucao je na vrata svojeg nekadašnjeg Boga. Ali ni to mu nije pomoglo.

* *Sh'ma Israel* (Počuj Izraele) – jedna od temeljnih molitvi judaizma, koja se moli ujutro i navečer. (op. prev.)

Jedno vrijeme, nekoliko mjeseci, s nama je, dakle, živjela još jedna obitelj. Ne sjećam ih se dobro. Sjećam se samo da su posvuda umjesto zidova visjeli vuneni pokrivači, pa i jedan kaput s vrlo širokim ovratnikom, koji je izgledao zastrašujuće jer se noću činilo kao da se netko objesio. Ne sjećam se nikakvih sukoba s njima. Nismo se mnogo družili. Uspijevali smo se izbjegavati čak i u takvu tijesnu prostoru. Bili su sumnjičavi, a bili smo i mi. Kad kažem da je bila riječ o obitelji, to vjerojatno uopće nije točno. Naime, oni nisu imali djece. A ja sam žudjela za vršnjacima. Željela sam se zaljubiti. Jednom čak i jesam. Ali to je završilo toliko brzo i tužno da zapravo nisam ni primijetila. Bože moj, bilo mi je tek deset godina! Znala sam da nisam nikakva ljepotica i da vjerojatno nikad i neću biti, ali svejedno sam žudjela za time da se ponovno zaljubim. Zamišljala sam da parovi, kad se zaljube, jedno drugomu istresu sve svoje brige. Sad vidite koliko sam naivna bila: uistinu sam priželjkivala tuđe brige! I mislila sam da ću, ako se zaljubim, moći svoje vlastite istresti nekomu drugom. Osjećala sam se glupom jer nisam imala pravih briga. Zamislite samo! Najviše me morilo to što nisam lijepa. Ali upravo to je briga koju ne bih mogla podijeliti s nekim u koga sam zaljubljena. Jer to bi bilo kao da sam si na čelo napisala: 'U ovu se nipošto nemoj zaljubiti!'

Mislim da je bila riječ o bračnom paru i šogoru ili bratiću, dakle, ne pravoj obitelji. Nadala sam se da će im jednoga dana netko doći u posjet i da će se među tim ljudima naći kakav mladić, u najboljem slučaju malo stariji od mene, i također ne osobito naočit. Prije nego što bih zaspala, zamišljala sam ga kao nekoga s brigama

i da ćemo se moći osloniti jedno na drugo.

S druge strane, naš je prijašnji stan pripadao sveučilišnom profesoru i znanstvenici, dakle, bio je to stan uglednih ljudi koji su osim ugleda imali i novca. Nije bio daleko od našega novog stana, blizu Nevskoga prospekta. Na kojemu se u to vrijeme događalo sve bitno u Sankt Peterburgu, svi ključni događaji. Svi su se veliki događaji uvijek odvijali na njemu. Zgrada se nalazila u sporednoj ulici, ali stan je bio smješten na raskošnom prvom katu. Ono čega se jako dobro sjećam bilo je stubište, na kojemu bi se u današnje vrijeme mogle održavati konferencije, elegantno i prostrano, kao u kazališnim predstavama s jastucima na kojima bi gledatelji mogli sjediti na stubama, mramornim i mjedenim lusterima te zelenim pločicama na zidovima. Njima se, bez imalo naguravanja, moglo paralelno uspinjati šestero ljudi. I moja je majka dobro zarađivala, premda kao asistentica očito ni približno kao čuveni profesor, a mogla je računati i na pristojno nasljedstvo. Osim toga, bila je i ugledna. U profesionalnom svijetu svakako. Ali i na drugim fakultetima sveučilišta. Na kraju, u mladosti je otkrila ružičastoga galeba koji živi u polarnim krajevima, i o kojemu je pisala u svojoj disertaciji. Sudjelovala je u ekspediciji na sjeveru Norveške. No od tog nasljedstva nakon rata i revolucije i građanskog rata nije ostalo ni pišljiva boba. Ružičaste se galebove možda i moglo pojesti, ali teško bi ih bilo uhvatiti. Ovo je sad bila šala. Pretpostavljam da ste shvatili.

Uvijek brkam brojeve, ali ako se ne varam, naš je stari stan imao osam soba. Osam soba za dvije i pol osobe! S tim da u to nisu uključena spremišta i ormari, kupaonica i kuhinja, kao ni soba za poslugu, jer imali smo i nju,

dakle i sobu i služavku koja je u njoj živjela. Ime sam joj zaboravila. Ili ga nikad nisam ni znala. Ne sjećam se ni kako je izgledala, ni koje je dobi bila. Moguće je da je bila neka starija žena. Unatoč tomu, svi su je zvali *djevojkom*. A imali smo i čistačicu, koja je dolazila triput tjedno. Sjećam se jedino njezine stražnjice jer se često saginjala dok je čistila, a ja nisam bila mnogo viša od njezine pozadine. Ali nemojte da vas to navede na pomisao kako sam bila umišljena i nadmena, arogantna buržujska kći. Jer nisam. Jednostavno se više ne sjećam. Ne sjećam se više ni kako mi je izgledao otac. Vlastiti otac! Nema slike! Samo apstraktni podatci. Visok. Crnokos. Tih. Star. Ali to je sve. To je sve što sam u stanju izvući iz svoje glave na temu oca. Nije poživio dovoljno dugo da bi vidio kako je kći pošla njegovim stopama. On je bio arhitekt i profesor arhitekture, a ja arhitektica, i to poznata. Bi li se ponosio mnome? Ne, to si pitanje nikad nisam postavljala. Takva pitanja postavljaju novinari. U stanu smo imali čak i knjižnicu. Mislim da je spaljena kao ogrjev. Zanimljivo, jako se dobro sjećam nekih razgovora između oca i majke. Nekih dijelova od riječi do riječi, ali uglavnom potpuno nevažnih stvari. Pamćenje je neučinkovit stroj, dopustite mi da se tako izrazim.

Nakon revolucije i rata, u Sankt Peterburgu živjelo je manje ljudi nego prije, dakle mjesta je teoretski trebalo biti dovoljno za sve. Poslije sam pročitala da je preostala tek trećina stanovništva. To me je šokiralo. I nakon toliko godina još sam uvijek zgrožena. Pomislila sam, pa nije moguće da su svi oni strijeljani. Nisu svi, neki jesu, ali ne svi, a mnogi su i otišli iz Sankt Peterburga u novu prijestolnicu, Moskvu. Ili su umrli od gladi. Svejedno,

nije red da obitelj od dva i pol člana živi u toliko velikom stanu. Čak iako je posvuda bilo mjesta napretek. Pretpostavljam da je tako odlučio Petrogradski Sovjet. Pa smo potražili novi stan. Majka je bila ta koja je organizirala preseljenje. Otac nije bio u stanju. Zapravo, to je potpuno netočan izraz. Jer on je, naime, sve vrijeme samo ležao. Na sofi, trosjedu s visokim naslonom s lijeve strane, prekrivenim grubom tkaninom s cvjetnim uzorkom. Cvijeće je bilo prošiveno zlatnim koncem koji sam ponekad čupkala, ali to nije važno. Danas bismo rekli da je patio od depresije. Moj visoki, tamnoputi, tihi, depresivni, stari otac, koji je, kao i njegova kći poslije, previše pušio. S druge strane, majka je imala vrat poput kakva predatora. Predatora neposredno prije skoka na plijen. I tako je marširala stanom, velikim stanom, iz sobe u sobu. Netko tko moju majku nije poznavao, vjerojatno bi je se uplašio. Što to smjera? Što će sljedeće učiniti? Nanovo je iz temelja izgradila naš život. Jer netko je to morao učiniti. 'Daj se odobrovolji', govorila je ocu. Tako se izražavala. 'Odobrovolji se, pokaži malo volje za životom!' ponavljala je na njemačkome. To bi značilo da mu nije nedostajalo snage, nego volje. Tako je to! Kad nemaš snage, ne možeš ništa za to, nisi ti kriv. Ali malo volje valjda može pokazati svatko. 'Pokaži napokon malo volje! Odobrovolji se!'

Sjećam se plesanja u parku. To me sjećanje raduje gotovo jednako kao i ono na mirise ispod našega novog stana. Plesovi u parku! Kad ti ne preostane ništa drugo, imaš barem još mogućnost uživati na svježem zraku vani. Stoga su svi provodili vrijeme na otvorenome. Čak i zimi. Naravno, ljepše je bilo ljeti. Čak i u najgorim vremenima pili smo limunadu od marelice. Posluživala

se iz papirnatih čaša na drvenim kolima koja su stajala u parku. U zamjenu za najmanju kovanicu smjeli smo otpiti po jedan gutljaj. Imala je okus po losionu za kosu. Božanstven! Njome su započinjala lijepa poslijepodneva na otvorenome. U Ljetnom vrtu ili na rijeci Fontanki. Ondje dolje stajali su ili sjedili svirači – harmonikaši, ili dvojica violinista, ili svirači balalajke, bubnjeva, tamburina, kao i pjevači. Svirali su točno toliko udaljeni jedni od drugih da se međusobno ne ometaju. Ja sam se voljela smjestiti točno između dvaju izvođača. Ponekad se moglo poslušati i malene zborove. Ali samo rijetko. Kako da čovjek pleše uz zborsko pjevanje? Zborovi su za plakanje. Dok je otac ležao kod kuće, ja sam s majkom odlazila u Ljetni vrt. Svi su ljudi bili mršavi poput grančica. I svi su imali neugodan zadah iz usta. Na taj zadah gladi svi smo se u međuvremenu već bili naviknuli. Kao i na masnu kosu. Muškarci su jednostavno morali imati masnu kosu. Tako je to bilo. Oni koji je nisu imali, smatrani su ljenčinama. Čitava vremenska razdoblja mogu se razlikovati po specifičnu zadahu. Svi bismo u ono vrijeme, dakako, radije bili jeli nego plesali. Ali kad nemaš što jesti, bolje je plesati nego gladovati i ne plesati. Iako je općepoznato da je čovjek nakon plesa gladniji nego što bi bio da nije plesao. Najbolji način za borbu protiv gladi jest izbjegavanje kretanja. Zato moj otac nikad nije bio gladan. Moja majka sigurno nije bila najljepša žena na svijetu, ali bila je temperamentna. Primijetila sam da je bila jedna od onih žena koje su muškarci često pozivali na ples. Mislim da nijedna druga nije dobivala više poziva. Premda je bilo i naočitih žena. Slobodnih ljepotica. U normalnim vremenima ljepotice ne odlaze same na ples,

već im pred vratima stoji desetero udvarača koji jedva čekaju da ih izvedu. Tako da nenormalna vremena imaju i neke prednosti. U to vrijeme nije bilo ni traga plemenitoj suzdržanosti. Kako u jelu, tako i u plesu. Majka mi je pokazivala sve ptice koje su skakutale po drveću, a dok je neprecizno ispruženom rukom pokazivala prema nebu, pogledom je odmjeravala plesne partnere. Ja bih to nazvala *opipavanje* očima. Kad bi odabrala pravoga, ostavila bi me samu i zaputila se prema njemu. Poput ženke jaguara. Kao što već rekoh, imala je vrat poput divlje mačke i pomalo zakrivljena leđa, pa je izgledala kao da se sprema na skok. A pritom je samo željela plesati. Nije u tome bilo ničega erotičnog. Željela je plesati i smijati se. Ljudi su plesali da bi se smijali. Ali i to je već erotika. Što vi mislite o tome? Erotika u vrijeme nevolje, to je poglavlje za sebe! I ja sam također plesala. Ali više sam voljela sjediti postrance i pisati svoj dnevnik. Tehničku olovku smatrala sam svojim najvećim blagom. Pritiskala sam je vrlo nježno kako bi mi mina trajala što duže. Mnogo godina poslije, kad smo živjeli u Berlinu, željela sam ga ponovno pročitati, ali to što sam zapisala nisam mogla nikako ili jedva jedvice dešifrirati jer je sve izblijedjelo. I crtala sam. Ali ne ljude. Ljudi me kao motivi nisu osobito zanimali. Zanimale su me njihove priče. Kako žive. I dan-danas je tako. Tako je bilo i tako je ostalo. Ali kad čovjeka nacrtate ili fotografirate, što je on na toj slici? Pisac poput vas zacijelo bi rekao da uz dobru sliku gledatelj može zamisliti priču toga čovjeka. Slika je dobra onoliko koliko priča izaziva u gledatelju. To biste vi kao pisac morali reći. Jer vi živite od svoje mašte. Ali ja ne držim mnogo do toga. Kakve veze priče koje izmišljate

imaju s čovjekom na slici? Apsolutno nikakve. One imaju veze s vama, i ni s kim drugim. Ako ja napravim nacrt zida ili kuće, taj zid i ta kuća nemaju nikakvu priču. Oni su jednostavno to što jesu. Kad netko kaže da neka kuća ima povijest, time zapravo misli da ljudi koji žive ili koji su živjeli u njoj imaju ili su imali povijest. Ali ti ljudi nisu na nacrtu. Oni su mrtvi. Kuća je ono što jest. Zid je takav kakav jest. Most je to što jest.

I tako se ondje plesalo cijela poslijepodneva, svatko sa svakim, muškarci s muškarcima, žene sa ženama, naravno, i žene s muškarcima, ali i djeca s muškarcima i sa ženama, i dječaci s djevojčicama, u svim kombinacijama. Jednom sam čak vidjela i psa kako pleše sa svojom vlasnicom. Kakva je to senzacija bila! Plesao je graciozno na stražnjim šapama, dok mu je prednje ona držala u rukama. Bio je nezasitan. Trojica violinista svirala su za neobičan par i mnoštvo gledatelja. Publika je pljeskala u ritmu, a pas se smijao. Da, uistinu jest. Svi znamo da se psi ne mogu smijati. Ali bio je to smijeh, pravi smijeh, sretan smijeh! Cijelo poslijepodne sve to gledaš, njušiš, slušaš, plešeš, raduješ se s osmijehom od uha do uha, sve do povratka kući, a onda preskačeš mrtvace. Kao da su nam se stopala automatski podizala preko njihovih prsa, ili trbuha, ili glava, ili mrtvih stražnjica. Kao da nisu javljala mozgu preko čega gaze. Govore ti samo, prekoračili smo preko nečega, ne brini se. Ta ionako su mrtvi. Nisu više kao mi. Osim toga, što sam mogla, odvući ih na groblje i pokopati? Nisam. Bila sam preslaba. Pa sam radije još malo uživala u sreći zatvarajući oči i dopuštajući stopalima da rade svoj posao. Dobro je kad imaš takva stopala, koja automatski unaprijed

razvrstavaju što će ti dojaviti, a što ne. Samostalna stopala, samostalne noge. Kad stigneš kući, kažu ti da su umorna. Ti im povjeruješ i legneš na kauč. Kad na ulici grada u kojemu je sve dobro, sve u redu, sve mirno, nasred ulice leži mrtvac, ljudi se užasnu, svi dotrče i naguravaju se oko njega, raspituju što se dogodilo. Ali kad je sve uništeno, kad je tramvaj iskočio iz tračnica, kad su automobili prevrnuti i spaljeni, kad policija zaustavi čovjeka, ne zato što je nešto skrivio, već da bi ga opljačkala pred licima prolaznika, kad su svi prozori na zgradama do prvoga kata razbijeni, kad nasred tračnica leže mrtvi konji nadutih ili eksplodiranih trbuha pokazujući svoje velike žute zube i svoje plave iznutrice, tad jedan mrtvac ne privlači mnogo pozornosti, čak ni dvadeset mrtvaca. Mrtvi konji još se i razlikuju jedan od drugoga – smeđi, pjegavi, crni, bijeli – ali mrtvi ljudi svi izgledaju isto, i muškarci i žene, svi u jednakim kaputima. Kako da onda čovjek osjeti sažaljenje? Sažaljenje je za budale! Kad bi se negdje pojavilo nešto za jelo, nastajali su ogromni redovi. Neki su redovi bili dugački i stotine metara. A kako bi se osigurali da se nitko ne progura preko reda, ljudi su se hvatali za pojas čovjeka ispred sebe. Ili su formirali skupine vežući se jedni za druge. Čak ni trudnice nisu imale prednost. U takvim situacijama razviješ ravnodušnost prema boli. Čak i prema vlastitoj boli. Ljudi kojima to uspije u stanju su štošta podnijeti. Jer misle da ne može biti gore. Čovjek se nagleda svakakvih užasa i gotovo mu je drago što gore ne može biti. Vremena nas okružuju poput požara. Milijuni ljudi šaptom su pali. Gledajući unatrag, taj je veliki užas bio tek početak, oprezno ispipavanje terena. Sve će se to vraćati, uvijek iznova. Ako

sam išta naučila u životu, to je sljedeće: ako želiš izdržati užas oko sebe i ne poludjeti, moraš se prepustiti umoru! Umor je jedan od najvećih prirodnih izuma. Kad bih se posvađala s mužem i kad bismo shvatili da će ta svađa potrajati, samoj bih sebi naredila: umori se! Anouk, umori se! Postoje ljudi, nipošto najnesretniji, koji su cijeloga života umorni. Vječno umorni. I ja se smatram jednom od njih, barem otkako sam navršila devedesetu. Trebala sam s time početi i prije.

Kad smo već kod umora, dođite ponovno sutra! I, molit ću vas, u isto vrijeme. Ja volim rutinu. Zapravo, želim reći da podnosim jedino još ponavljanje. Hoćete li doći?"

„Zapravo, planirao sam se vratiti kući."

„Gdje živite?"

„U Vorarlbergu. U Bregenzu."

„To je daleko. Bregenz je daleko. Imate li ženu koja vas očekuje?"

„Imam."

„I djecu?"

„Imam."

„I djeca vas također očekuju?"

„Da."

„Onda recite svojoj ženi i djeci da će se jednoga dana moći pohvaliti time što sam vas molila da me saslušate. Hoćete li im to reći?"

„Ne, neću."

„Ali ćete me ipak ponovno posjetiti, sutra u isto vrijeme?"

„Da, hoću."

TREĆE POGLAVLJE

„Razmišljala sam. O onome što sam vam jučer ispričala. Morate me upozoriti ako počnem naširoko razglabati o stvarima o kojima vam ne želim pripovijedati."

„Ali ja uopće ne znam što mi želite pripovijedati."

„Moram uzeti zalet. Pripovijedanje je kao početak revolucije. To vam baš i nije jasno, zar ne? Objasnit ću vam onako kako mi je noćas sinulo: revolucija sve stvara iznova. A kad čovjek pripovijeda, tad život o kojemu priča također iznova proživljava. Rado se služim usporedbama. Jučer sam uzimala zalet. Danas ću skočiti udalj. Sjećanje je usporedivo sa skokom udalj. Gotovo je sve usporedivo sa skokom udalj. To mi je također noćas sinulo. Bavite li se i vi sportom? Ne djelujete mi poput sportaša. Ali jeste li se kao mladić bavili čime?"

„Jesam, gimnastikom."

„Imate građu gimnastičara. To sam primijetila još na večeri. Nizak, nabijen, poput hidranta. Baš kao i ja. Mi,

koji smo tako građeni, po naravi smo dobri gimnastičari. Zacijelo vam noge nisu nespretno lamatale zrakom dok ste vježbali, primjerice na ručama, jesam li u pravu? Inače, moram vam prenijeti pozdrave Alice Winegard. Kaže da ste joj simpatični. Ne zna što želim od vas, ali kaže da ste sigurno prava osoba za to. Svakoga se jutra čujemo telefonom. Zove me kako bi provjerila da prethodne noći nisam umrla. I to mi otvoreno kaže. Takav vam je američki humor, ženski američki humor. Govori mi: 'Zanima me jesi li otegnula papke.' Tako se izražava. Američki muškarci imaju, pak, drukčiji smisao za humor. Imala sam zadovoljstvo upoznati američkog predsjednika Richarda Nixona. Također na jednome domjenku. I on je imao smisla za humor. Muški američki humor.

Bila sam dobra gimnastičarka. Ruskinje su i dan-danas dobre u gimnastici. Za vježbe na tlu potrebno je uzeti zalet, kao i za skok udalj. Bila sam dobra u vježbama na tlu, ali mrzila sam dvovisinske ruče. Premda sam bila dobra i na njima.

Ali, nastavimo dalje. Prije nego što se ponovno umorim i pošaljem vas kući. Zar nećete zapisivati?"

„Snimam naše razgovore mobitelom. Kad bih zapisivao bilješke, to bi mi samo odvraćalo pozornost. Stali ste kod plesa u parku."

„Znam gdje sam stala. A to sigurno nije bilo na plesu. Ali o tome više ne želim govoriti. Želim vam pričati o svojem ocu.

Nisam ga voljela onoliko koliko sam trebala. Znala sam da je njemu to bolno. Ali svoje osjećaje nisam mogla promijeniti. Uvijek je bio nježan sa mnom. Majka se često ljutila na mene, čak i kad mi je već bilo petnaest,